

Okrugli stol: ONO i DSZ u kontekstu ustavnih promjena

Izlaganje sa znanstvenog skupa

UDK 355.02:342.4(497.1)

Politički sistem, ustavne promjene i ONO i DSZ

Božidar Javorović

*Fakultet političkih nauka, Zagreb**Sažetak*

Doktrinarno izvođenje koncepcije općenarodne obrane iz Marx-ova pojma naoružanog naroda može nas u suvremenim uvjetima ograničiti u razvoju obrambeno-zaštitne funkcije. Koncepcija ONO i DSZ mora prevladati njezino svođenje na naoružani narod. Narasli etatizam i krizna stanja društveno-političkog sistema nepovoljno se odražavaju na ostvarivanje koncepcije i sistema ONO i DSZ. To se očituje u neprihvatljivim stavovima o federalizaciji JNA, nacionalnim (republičkim) vojnim jedinicama, civilnom sluzenju vojnog roka, neustavnom djelovanju Komiteta za ONO i DSZ itd. Ustavna reforma pruža mogućnost za odgovarajuća unapređenja i dogradnju sistema ONO i DSZ, za bolju organizaciju osposobljenosti, efikasnosti i kreativnosti njegovih subjekata.

Uvod

Živimo u vremenu koje zahtijeva svestrano i objektivno preispitivanje svega što smo radili i što radimo, kako smo se ponašali i kako to činimo danas, zašto smo dospjeli u stanje ovako duboke i dugotrajne društvene krize i kako, kojim putem, sredstvima, metodama iz nje izaći, kako sačuvati ostvarene tekovine. Naši su narodi i narodnosti, radnička klasa, radni ljudi i građani, predvođeni Savezom komunista Jugoslavije, proveli oružanu socijalističku revoluciju i postigli značajne rezultate u društvenom i materijalnom razvoju. Sada je, međutim, revolucija ugrožena. Poznata je maksima »Revolucija je jaka onoliko koliko je u stanju obraniti svoje tekovine«. To je istina, ali revolucija ne bi bila revolucija, kada bi se zadržala na ostvarenom i zadovoljila samo obranom tekovina. U prirodi je socijalističke revolucije da stalno osvaja nove prostore slobode čovjeka, da stvara bolje uvjete života, da se novim tekovinama uvijek ponovno potvrđuje. Na taj način ona najbolje štiti sebe i ostvarene tekovine.

Naravno, revolucija se ne odvija stihijski i ništa što je sastavni dio revolucionarnog procesa demokratizacije i razvoja ne teče svrsishodno i efikasno samo od sebe. Svjesne, subjektivne snage osmišljavaju revolucionarne društvene procese, usmjeravaju ih i nose u pravcu bržeg ostvarivanja osnovnih stremljenja i ciljeva radnih ljudi i građana, radničke klase, naroda i narodnosti. U tom poslu one pokazuju i dokazuju svoju svjesnost i revolucionarnost, svoju zrelost i avangardnost. Tu one trajno polažu svoj historijski ispit zrelosti ili na njemu padaju. Jer, ako samo u jednom trenu nisu u stanju ostvariti ulogu svjesne društvene snage sposobne da društvene procese usmjerava i vodi u pravcu društvenog razvoja, stupit će na scenu neke druge društvene snage ili će doći do anarhije. Dakle, za revolucionarne snage suvremene Jugoslavije, okupljene u SSRNJ i predvođene Savezom komunističara Jugoslavije, nema alternative. One se moraju prestrojiti i, i ovaj put, izvršiti svoju revolucionarnu historijsku ulogu — povesti sve stvaralačke snage društva u proces izlaska iz društvene i ekonomske krize i daljnjeg demokratskog razvoja. Obrambena i zaštitna funkcija moraju pridonijeti tome procesu i cilju. Ali njihovo ostvarivanje nije neki autonomni proces koji bi mogao, sam po sebi, pridonijeti obrani, zaštiti i razvoju društva i zemlje. One to mogu samo onoliko koliko ih umno i razumno društveni subjekti, snage i strukture ostvaruju i usmjeravaju u tom pravcu. Nije dovoljno da se za njihovo ostvarivanje izgradi poseban obrambeno-zaštitni sistem, jer ni on nije autonoman. On u socijalističkom samoupravnom društvu nema neku svoju samostalnu, od društva i društveno-političkog sistema odvojenu svijest i pokretačku snagu (to je moguće samo u uvjetima militarizma). On je zato mrtav sve dok ga odgovarajući subjekti i organi društveno-političkog sistema ne pokrenu. To se pokazuje svakodnevno na mnogim primjerima, a osobito je došlo do izražaja na Kosovu u periodu eskalacije kontrarevolucije — do njene otvorene manifestacije. Postoji neposredna uzročno-posljedična veza između društveno-ekonomskih odnosa, društveno-političkog sistema i sistema ONO i DSZ. Zato se zivanje u jednom — pozitivna i negativna — odražavaju u drugom području. Promjene u jednom neminovno uvjetuju promjene u drugom. To je zakonitost o kojoj se često ne vodi računa. O tome nisu vodili računa ni autori »Kritičke analize funkcioniranja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja« koji su vršili kritičku analizu političkog sistema, ukazali na mnoštvo problema, neadekvatnih rješenja, propusta i sl., a da nisu nijednom rečenicom ukazali kako se sve to odrazilo na sistem ONO i DSZ i ostvarivanje obrambene i zaštitne funkcije. I sada kada se raspravlja o ustavnim promjenama, i to u pitanjima koja imaju veliko značenje za ONO i DSZ, o unapređivanju ustavnih rješenja na tom području veoma se malo govori. Takva praksa nije primjerena prirodi revolucionarnih procesa ni interesima obrane i zaštite, odnosno sigurnosti zemlje i društva, jer ne pridonosi razvoju i jačanju obrambeno-zaštitne sposobnosti i usklađenosti društvenih sistema, već stvara uvjete za buduće raskorake i umanjivanje efikasnosti u djelovanju sistema ONO i DSZ. Znanost o obrani i zaštiti danas je već toliko razvijena da može dati krupan doprinos rješavanju problema koji usporavaju ili onemogućavaju proces daljnje demokratizacije u ostvarivanju obrambene i zaštitne funkcije. Tu mogućnost društvo, posebno SKJ i najviši organi u DPZ, treba maksimalno iskoristiti, a ne zanemarivati

je, kao što se to dosada uglavnom radilo. Pitanja u kojima nauka danas treba da da svoj doprinos su u prvom redu slijedeća:

— kako se zakonitosti i proturječnosti u razvoju socijalističkog samoupravnog društva odražavaju na razvoj i ostvarivanje obrambeno-zaštitne funkcije društva?

— kako utjecati na prevladavanje proturječnosti u društvu i onemogućavanje njihovih štetnih posljedica?

— kako djelovanjem u oblasti obrane i zaštite pridonijeti prevladavanju društvenih suprotnosti i problema?

— kako ostvariti i održavati sklad i pozitivne međusobne utjecaje društveno-političkog sistema socijalističkog samoupravljanja i sistema ONO i DSZ?

— kako ojačati ulogu i položaj radnika, radnog čovjeka i građanina kao subjekta obrane i zaštite i ostvariti veći stupanj neposredne obrambeno-zaštitne samoorganizacije?

Odgovori na ova i mnoga druga pitanja koja se u području obrane i zaštite nameću pridonijeli bi unapređenju sistemskih rješenja i praktičnog djelovanja u provođenju obrambeno-zaštitnih priprema i vršenju obrane i zaštite. U ovom trenutku to bi pridonijelo potpunijem sagledavanju potreba i mogućnosti ustavnih promjena, odnosno izboru rješenja.

1. Pristup koncepciji ONO i DSZ

U jugoslavenskoj literaturi o općenarodnoj obrani (rjeđe o društvenoj samozaštiti) često se ističe da je koncepcija općenarodne obrane zasnovana na Marxovoj ideji o naoružanom narodu, da se radi o samoj ideji o naoružanom narodu primjerenoj uvjetima socijalističkog samoupravljanja u SFRJ. Katkada se na isti način definira i koncepcija općenarodne obrane i društvene samozaštite. Ovakav pristup uzima se kao posve razumljiv i objektivan i uglavnom se ne stavlja pod lupu znanstvene kritike, što je suprotno samom marksističkom pristupu. Marx je bit naoružanog naroda vidio u masovnoj samoorganizaciji radnika kao vojne sile, odnosno u podruštvljavanju i omašvojenju vojne sile radi ostvarenja oružane revolucije i obrane socijalističke zajednice od agresije. Ideja o naoružanom narodu odnosi se isključivo na naoružani narod kao oblik vojnog organiziranja društva ili, još šire uzeto, kao oblik vojne sile društva u kojemu je otvoren proces odumiranja države. Dakle, naoružani narod je oblik vojne sile. A kako će zakonito s nestankom klasne podjele, države i političke vlasti nestati potrebe za vojnom silom i same vojne sile, nestat će i naoružanog naroda. Društvu neće biti potrebna nikakva vojna sila pa se »slobodni proizvođači« u svojoj asocijaciji neće morati organizirati kao vojna sila, kao naoružani narod.

Međutim, sa završetkom ovog procesa neće nestati obrambene i zaštitne funkcije, jer će određeni izvori i oblici ugrožavanja i opasnosti nepolitičkog karaktera uvijek postojati. Prema tome, društvo će se morati i tada organizirati za ostvarivanje obrambeno-zaštitne funkcije, obrana i zaštita će i tada, ustvari potpuno tek tada, biti općenarodna i općedruštvena. I sistem obrane i zaštite bit će općenarodni i općedruštveni, ali neće biti nimalo vojni, pa ni u smislu naoružanog naroda.

Čemu ovaj pogled u budućnost? Zato da se ukaže na činjenicu da se naša suvremena obrambeno-zaštitna koncepcija ne može sasvim poistovjetiti s Marxovom idejom o naoružanom narodu niti naš sistem općenarodne obrane i društvene samozaštite s naoružanim narodom. Nije to samo radi onoga što će biti u dalekoj budućnosti, već i zbog ovoga što se u svijetu zbiva danas i što će se ubuduće događati još više i drugačije. Sloboda, nezavisnost i teritorijalni integritet zemlje, društveni poredak, materijalna dobra pa i ljudi — stanovništvo, kao najveća vrijednost, nisu više egzistencijalno ugroženi samo od nekakve oružane agresije, nego i od mnogih drugih, nevojnih pa i nepolitičkih opasnosti (akcidenti na nuklearnim centralama i drugim privrednim postrojenjima, ekološke katastrofe, probijanje ozonskog omotača; ekonomska i tehnološka ovisnost do egzistencijalne ugroženosti . . .). To su ugrožavanja koja se ne mogu suzbiti nikakvom vojnom silom, pa bila ona postavljena i kao naoružani narod. U ostvarivanju obrambeno-zaštitne funkcije u ovom slučaju nužno je općeljudsko — individualno i općenarodno — djelovanje mnogo šire i suptilnije organizirano no što je naoružani narod. Ideja o naoružanom narodu zadržana je u našoj koncepciji ONO i DSZ, i to u onom dijelu koji osmišljava razvoj vojne sile socijalističkog samoupravnog društva i njene upotrebe u ostvarivanju obrambeno-zaštitne funkcije. Ali koncepcija ONO i DSZ obuhvaća i ona područja obrambeno-zaštitne funkcije, organizacije i same obrane i zaštite koje vojna sila (i sila uopće) niti zahvaća, niti ostvaruje, niti može ostvarivati. Društvo mora biti organizirano za obranu i zaštitu i od takvih ugrožavanja i opasnosti, dakle obrambeno-zaštitno organizirano i izvan oružanog odnosno vojnog organiziranja, izvan vojne sile i šire od nje. Ono što ovaj dio obrambeno-zaštitnog organiziranja povezuje s »naoružanim narodom« je osnovna zakonitost ili bit samog procesa — podružtvljavanje, odnosno obrambeno-zaštitna samoorganizacija radnika, radnih ljudi i građana, slobodnih proizvođača u svim dijelovima njihove društvene organizacije. Razvoj ljudskog društva, kojemu je osnovni sadržaj postupno oslobođenje čovjeka (oslobođenje ljudske ličnosti), zakonito će u budućnosti sadržavati u sebi procese koji će utjecati na smanjivanje udjela »vojnog« u obrambeno-zaštitnom sistemu, sve do njegova konačnog nestanka.

Obrambeno-zaštitnu funkciju i proces njenog podružtvljavanja i ostvarivanja treba promatrati u totalitetu, jer se samo tako mogu naći pravi odgovori i rješenja na pitanja, dileme i probleme koji se u praksi javljaju. Jedino s tog stajališta mogu se na pravi način valorizirati i formulirati koncepcija, doktrina, strategija, sistem, politika i praksa obrane i zaštite. A tako je jedino moguće i sve društvene potencijale na demokratskoj osnovi staviti u funkciju obrane i zaštite.

2. Odras stanja u političkom sistemu na ONO i DSZ

Osnova i osnovno izvorište podružtvljavanja obrambeno-zaštitne funkcije, organizacije i prakse, a to znači općenarodne obrane i društvene samozaštite, je razvoj samoupravnog socijalizma (socijalističkih samoupravnih odnosa), tj. općeg procesa demokratizacije u kojemu će radnik sve više ovladavati uvjetima i rezultatima svoga rada i života i procesom ukupne druš-

tvne reprodukcije. Bez toga nema i ne može biti općenarodne obrane i društvene samozaštite. Radnik i radni čovjek mora ovladati uvjetima i rezultatima svoga rada, uvjetima reprodukcije svoga života da bi bio prirodno stvareni prisiljen i motiviran da ovlada i vlada i obrambeno-zaštitnom funkcijom; on mora ovladati dohotkom, imati ekonomsku moć da bi bio moćan vršiti funkciju obrane i zaštite; on sve to mora da bi postajao sve potpuniji subjekt obrane i zaštite u društvu, da bi postajao sve slobodniji, društveno odgovornija i relevantnija ličnost.

Razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa u SFRJ do kraja 60-ih godina uvjetovao je demokratske promjene u oblasti obrane i zaštite. U ovoj je oblasti krajem 60-ih i početkom 70-ih godina došlo do masovne erupcije obrambeno-zaštitnog entuzijazma. Gotovo preko noći nicali su bezbrojni oblici obrambeno-zaštitnog organiziranja zasnovani na dobrovoljnoj samorganizaciji. Ovaj trend je bio očit sve dok su se osjećali pozitivni pomaci u razvoju samoupravljanja i rastu životnog standarda građana. Već prvi očitiji znaci zastoja i retardiranja u pogledu stvarnog samoupravljanja (jačanje uloge države u raspolaganju dohotkom, reguliranje privrednih tokova, jačanje etatističkog ponašanja društveno-političkih zajednica i njihova autarkičnost, kontrarevolucija na Kosovu, politička i društvena defanziva subjektivnih snaga itd.) negativno su se odrazili na općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu. Negativni utjecaji su se povećavali eskalacijom navedenih pojava i otkrivanjem velikog vanjskog duga te spoznajom da društvo ulazi u period u kojemu će se morati odreći mnogih do tada korištenih blagodat. Danas je društvo došlo u situaciju da tisuće radnika nemaju o čemu odlučivati, jer je dohodak koji stvaraju minimalan ili je unaprijed već »pojedena«, jer je oko milijun radnika bez posla, jer se systemske mjere tako brzo mijenjaju da radnici nemaju vremena niti da utječu na njihovo donošenje niti da utvrde njihovu valjanost. U takvim uvjetima radnik, radni čovjek i građanin ne može da djeluje ni kao subjekt obrane i zaštite. Kada je ugrožen već dostignuti stupanj životnog standarda, a naročito kada je čovjeku u pitanju egzistencija, kada ne zna kako će prehraniti porodicu i djecu, pažnja, briga, napori i vrijeme usmjeravaju se u pravcu traženja sredstava za egzistenciju, i svako drugo angažiranje preuzima se kao teret, pod prisilom, a ne dobrovoljno. Takvi uvjeti su izuzetno plodno tlo za pojavu i djelovanje različitih destruktivnih snaga i ideologija — starih i novih.

Jačanje uloge države moralo je rezultirati shvaćanjem da se jedino »čvrstom rukom« i vojnom silom mogu suzbijati ispoljeni društveni i privredni problemi. Rezultat jačanja uloge države i njenih organa je i dosada izražena tendencija da se teritorijalna obrana izgradi po uzoru na operativnu vojsku, odnosno s mnogim elementima operativne vojske,¹ što je u suprot-

¹ Na taj problem ukazuje i Branko Mamula u knjizi *Savremeni svijet i naša odbrana*: »Poslije višegodišnjih iskustava, daljnji razvoj teritorijalne odbrane zahtijeva da se podvrgnu analizi njezina osnovna namjena i zadaci, i još jasnije podvuku njezine odgovornosti. Dosadašnju organizaciju Teritorijalne odbrane karakterizirala je uporedna organizacija ili, čak, kopija organizacije Jugoslovenske narodne armije. Nastojala se slično i naoružavati, mada naše financijske i tehničke mogućnosti nisu to dozvoljavale. Njezina upotreba se približavala zadacima Jugoslovenske narodne armije, posebno u manevarskom dijelu snaga i na nekim dijelovima vojišta — na prvom pojasu odbrane« (*Savremeni svijet i naša odbrana*, VIZ, Beograd 1985,

nosti s njenom koncepcijskom, klasno-socijalnom biti, jer ona mora biti i sve više postajati proizvod neposredne samoorganizacije radnika, radnih ljudi i građana kao oružane silc. Izražene tendencije u razvoju teritorijalne obrane odgovaraju općinskom, pokrajinskom i republičkom etatizmu (i njegov su rezultat), jer bi se ona izgrađena na takvim tendencijama mogla konstituirati i manifestirati kao općinska, pokrajinska ili republička vojska, a ne tek kao dio jedinstvenih oružanih snaga SFRJ, što ona mora i u uvjetima ONO i DSZ jedino može biti.

Praksa ekonomskog i drugog zatvaranja republika i pokrajina (nastojanje u autonomnom razvoju nacionalnih ekonomija, pretvaranje jugoslavenske ekonomije od jedinstvene u zbir nacionalnih-republičkih i pokrajinskih i sl.) vodila je razbijanju jedinstvene ekonomije zemlje, onemogućavanju funkcioniranja jedinstvenog jugoslavenskog tržišta, preferiranju posebnih interesa u odnosu na jedinstvene i zajedničke, uvođenju metoda kriminalnog djelovanja u privrednom poslovanju, lokalističkom i grupnosvojinskom ponašanju i nacionalističkom djelovanju. Ovakva praksa nije mogla ostati bez odgovarajućeg odraza u oblasti obrane i zaštite. Ona je sama po sebi slabila obrambeno-zaštitnu sposobnost društva u političkom, organizacijskom i funkcionalnom pogledu. Ona je usmjeravala obrambeno-zaštitne pripreme u pravcu izgradnje vlastitog republičkog, pokrajinskog pa i općinskog sistema obrane i zaštite, sistema koji će određene snage moći koristiti za svoje ciljeve i interese i koji neće biti osjetljiv na utjecaje sa strane odnosno iz Federacije. Takva tendencija je bila veoma jasno ispoljena u SR Hrvatskoj u vrijeme nacionalističke euforije 1970/71. i u SAP Kosovo početkom 80-ih godina.²

Težnja za teritorijalno-političkim i nacionalnim zatvaranjem koju su ispoljavale nacionalističke, lokalističke i separatističke snage u sprezi s tehnobirokratskim strukturama rezultirala je odgovarajućim gledanjima i politikom prema obrani i zaštiti i sistemu ONO i DSZ. Stara je i logična nacionalističko-separatistička težnja za stvaranjem nacionalne ili nacionalno-republičke, nacionalno-pokrajinske vojske (ili sistema obrane i zaštite), ali ne u funkciji obrane i zaštite, nego u funkciji nacionalističkog, separatističkog

str. 177). Autor ovdje navodi i dva razloga za ovakvo stanje: što bi Jugoslavenskoj narodnoj armiji u slučaju agresije na SFRJ nedostajalo snaga da pokrije sve pravce i objekte napada i pretpostavka da JNA u određenim uvjetima ne bi, bez odgovarajućih transformacija, mogla izvršiti zadatke, pa bi to trebala Teritorijalna obrana. Razlozi koje Branko Mamula navodi praktičnog su a ne suštinskog značenja. Da nije došlo do stagnacije u razvoju socijalističkog samoupravljanja, nitko ne bi mogao dovesti Teritorijalnu obranu u ovakovu situaciju, jer bi se ona sve više razvijala kao oružana sila radnika, radnih ljudi i građana »uz rad i kroz rad«, a ne kao od udruženog rada odvojena vojska.

² U SAP Kosovo su postojale sve institucije sistema ONO i DSZ, ali one nisu djelovale, jer ih je vladajuća politička struktura tako kadrovski i funkcionalno opremila da ih je mogla držati umrtvljene ili ih usmjeravati da djeluju onako kako njoj odgovara. Tako se dogodilo da albanski nacionalizam i separatizam eskalira do kontrarevolucije, a da obrambeno-zaštitni organizam ostane na sve to gluh i uspavan.

kontrarevolucionarnog prevrata.³ Ona je proturena i zahtijevana na različite separatističke snage na čelu vlastite vojske kako bi je iskoristile za ostvarenje svojih ciljeva, za stjecanje i osiguranje pozicije vladodržca u »svojoj« republiци—pokrajini. Zato nije bilo nijedne nacionalističke i separatističke strategije koja nije razrađivala i pitanje izgradnje vlastite oružane sile.

Zahtjevi usmjereni u tom pravcu izražavani su javno i ilegalno. Javno se takvi zahtjevi izriču onda kada se ocijeni da za to postoje uvjeti — to su najčešće uvjeti procesa demokratizacije praćeni snažnim utjecajem liberalizma ili uvjeti produbljene društvene krize, u kakvima se SFRJ sada nalazi. Zahtjevi mogu biti izričiti ili manje ili više prikriveni.

Izričite zahtjeve postavljaju redovito nacionalističke, šovinističke, emigrantske organizacije u inozemstvu, a postavljali su ih i hrvatski nacionalisti 1970/71. godine na svojim skupovima i u sredstvima javnog informiranja. Zahtjevi da se ukine Jugoslavenska narodna armija, koje su zadnjih godina pojedinci postavljali, također su u funkciji ostvarivanja nacionalističkih interesa, jer iza takvih zahtjeva slijedi želja za »nacionalnom« armijom. Ideja o potrebi raspuštanja JNA kao operativne vojske lansirana je krajem 60-ih godina i od strane PRAXIS-ovaca koji su smatrali da je došlo vrijeme kada teritorijalna obrana može vršiti sve funkcije i zadatke oružane sile. Stanje u svijetu je međutim takvo da je obranu nemoguće iole ozbiljno postaviti bez postojanja snažne i suvremene operativne vojske, koja je u stanju u svakom trenutku suprotstaviti se svakom agresoru. Koncentriranom udaru (i snagama) agresora pripremljenog za munjeviti rat (a takav je svaki suvremeni agresor) može se suprotstaviti samo na odgovarajući način organizirana, pripremljena i stalno mobilna operativna vojska. Eliminirati JNA u ovakvim uvjetima značilo bi podati zemlju na milost i nemilost imperijalističkih, hegemonističkih, iredentističkih i drugih njima sličnih snaga i stvoriti povoljnije uvjete za kontrarevoluciju separatističkih i nacionalističkih snaga u zemlji (naravno, uz podršku izvana). Prema tome, radni ljudi i građani, radnička klasa i narodi i narodnosti SFRJ drže i razvijaju JNA zato što im takva oružana sila treba, a ne zbog toga što im se to više sviđa. Jednom, kada odnosi i procesi u svijetu budu drugačiji, kada ne bude

³ U SRH su 1970/71. nacionalističke snage javno tražile formiranje »hrvatske« vojske, a imale su već predviđenu i njenu rukovodeću postavu. Kroz »masovni pokret« utjecale su na kadrovsku politiku u teritorijalnoj obrani, vrbovale određene kadrove u JNA i sl. U okviru omladinske organizacije (SSOH) formirane su posebne oružane formacije — omladinske jedinice sa posebnim štabovima, što je suprotno suštini naoružanog naroda i čega se SKJ (KPJ) nikada nije laćao. U povijesti su se samo one političke organizacije, koje su imale interese odvojene od interesa radničke klase i naroda, organizirale kao oružana sila. To je primjer sa svim fašističkim nacional-socijalističkim i sličnim partijama. Kada je KPJ dizala ustanak, ona se nije organizirala kao oružana sila, nego je stala na čelo oružanog organiziranja naroda. Razrađujući zadatke narodnooslobodilačkih partizanskih odreda u kolovozu 1941, Tito kaže: »Partizanski odredi zovu se narodnooslobodilački i zbog toga što to nisu borbene formacije bilo koje političke partije i grupe — u konkretnom slučaju ni Komunističke partije, bez obzira na to što se komunisti bore u prvim redovima, — već su to borbeni redovi naroda Jugoslavije, u kojima treba da se bore svi rodoljubi, sposobni za oružanu borbu protiv okupatora, bez obzira na političko uvjerenje« (Tito, Govori i članci, Naprijed, Zagreb 1959, knjiga I, str. 1).

uvjeta za oružanu agresiju na bilo koju zemlju pa i na SFRJ, nestat će potrebe za operativnom vojskom i ona će nestati. Postojanje operativne vojske ne umanjuje vrijednost i potrebu teritorijalne obrane. Ona samo pokriva u obrani onaj dio zadataka koje teritorijalna obrana u postojećim uvjetima ne može obaviti.

Ideje da vojni obveznici služe vojni rok u svojoj republici—pokrajini, da oficirski kadar radi u vojnim jedinicama u svojoj republici, da se u jedinicama JNA u svojoj republici upotrebljava isključivo svoj jezik, dakle, da se dobiju etnički čiste jedinice JNA, također su izraz nacionalističko-separatističkih interesa i nastojanja da se JNA federalizira i postepeno eliminira transformiranjem u nacionalnu (nacionalističku) vojsku. Slijedeći tok ovih ideja logično bi mogao u narednom periodu biti postavljen zahtjev da se vojne oblasti koje pokrivaju armije JNA organiziraju ne prema stratejskim zahtjevima obrane, nego prema teritoriju republika odnosno pokrajina.

Ideja o tzv. civilnom služenju vojnog roka ne mora sama po sebi biti izraz nacionalističkih ili separatističkih interesa, ali im svakako ide na ruku. Ona je štetna ne po tome što netko ne bi išao na odsluženje vojnog roka u JNA (jer toga je dosta bilo i dosada, a bit će i ubuduće), nego zato što privatizira i liberalizira pitanje izvršenja vojne obaveze i što bi na toj osnovi raslojila radne ljude i građane. Građani istih psihofizičkih sposobnosti i društvenog položaja razlikovali bi se u društvenim obavezama: jedan bi morao u vojsku, jer to od njega društvo zahtijeva, a drugi ne bi morao, jer mu to privatna uvjerenja brane. Svaki onaj kome se ne ide u vojsku, odnosno kome svijest i spoznaja o društvenoj potrebi i nužnosti služenja vojnog roka nije jača od odbojnosti prema vojsci i sebi kao vojniku, mogao bi reći da mu njegova vjera (zašto bi to morali biti samo npr. Jehovini svjedoci, kvekeri i sl.?) to ne dopušta. Ako se nastupa u ime ljudske slobode, slobode ljudske ličnosti (kao da ona može postojati izvan postojećih društvenih uvjeta), zašto onda svaki čovjek ne bi imao pravo da ima svoju, samo svoju, religiju i da se deklarira da mu ona zabranjuje određene stvari pa i služenje vojnog roka, nošenje oružja i sl. i da mu to društvo prihvati? Možda će to jednom u budućnosti biti i moguće, ali u današnjim uvjetima nije ni moguće ni društveno opravdano.

Sve navedene ideje i zahtjevi praćeni su i odgovarajućom praksom usmjerenom na eliminiranje JNA i stvaranje nacionalističko-separatističke vojske. U dosadašnjoj praksi mogli su se uočiti različiti pokušaji, npr.:

— Da se određene strukture legalnih oružanih snaga (JNA i TO) pretvore postepeno u nacionalističku vojsku. To je nastojanje naročito bilo izraženo u djelovanju hrvatskih nacionalista 1970/71.

— Da se podrži ideja da se u okviru postojećeg sistema obrane legalno stvore paralelne oružane snage, koje bi se u određenim uvjetima mogle iskoristiti kao nacionalistička oružana sila (hrvatski su nacionalisti u tom smislu podržavali i namjeravali iskoristiti omladinske jedinice osnovane 1970/71).

— Da se proklamira osnivanje nacionalne armije, s tim da se ostane na proklamaciji ili da se ona i operacionalizira. Tako su npr. hrvatski nacionalisti i sljedbenici tzv. masovnog pokreta početkom 70-ih godina proklami-

rali osnivanje tzv. Hrvatskog saveza komunista i tzv. Hrvatske narodne armije s ciljem da se osnuje država po uzoru na Pavelićevu NDH. Poznata je činjenica da su pojedine emigrantske organizacije (posebno fašistička emigracija iz Hrvatske, Srbije i s Kosova i Albanije) organizirale u svojim redovima određene vojne formacije.

— Da se ilegalno, u sprezi s vanjskim neprijateljima, organiziraju vojno-terorističke formacije. Takvih je slučajeva bilo dosta, a naročito ih je velik broj zadnjih godina otkriven na Kosovu u djelovanju albanskih separatista.

Slaba i neefikasna idejno-politička aktivnost Saveza komunista i drugih društveno-političkih snaga u rješavanju produbljenih društvenih problema i širem otvaranju procesa demokratizacije ostavila je slobodne prostore za ofanzivnije djelovanje antisamoupravnih i antisocijalističkih snaga, što nanosi veliku štetu društvu u cjelini, njegovoj sigurnosti i obrambeno-zaštitnoj sposobnosti. Djelovanje usmjereno na podrivanje jedinstva SFRJ i protiv bratstva, jedinstva, ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti SFRJ izravno je usmjereno i protiv ONO i DSZ, jer se radi o temeljima na kojima se, uz socijalističke samoupravne odnose, zasniva, izgrađuje i razvija sistem ONO i DSZ. Snagama koje su protiv SFRJ to koristi, jer slabeći obrambenu i zaštitnu sposobnost društva proširuju mogućnosti svog djelovanja. Za njih ugrožavanje SFRJ i socijalističkog samoupravljanja i nije ugrožavanje, jer je to njihov interes, pa prema tome nema ni potrebe organizirati se za obranu i zaštitu. Oni i izlaze u javnost s tvrdnjama da neprijatelja nema i da ga strukture vlasti izmišljaju kako bi opravdale napore u izgradnji sistema ONO i DSZ i zastrašile radne ljude i građane te time sebi osigurale poziciju vlasti. To što terorističke grupe podmeću mine, naročito u vrijeme turističke sezone, što izazivaju požare velikih razmjera, vrše maltretiranja građana i sl., to što se fašistička emigracija, potpomognuta od najreakcionarnijih snaga u svijetu, kontinuirano ustremkuje na SFRJ i njene građane, to što se na najrazličitije načine podrivaju materijalne osnove društva — sve to za njih nije neprijateljsko djelovanje i iza svega toga ne stoje nikakvi neprijatelji. Širenje međunacionalne mržnje i netolerancije u govorima, člancima, literarnim djelima i sl. za njih nije neprijateljsko djelovanje. Otuda zahtjev (u ime slobode!), da se govorni delikti ne kažnjavaju, makar su usmjereni protiv slobode, da se izvrši amnestija političkih zatvorenika i sl. I na kraju, naravno, logičan zaključak: što će nam sistem ONO i DSZ!

Jačanje tehnokratizma i birokratizma u društvu također se teško odražavalo na općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu. Tehnokratskim i birokratskim strukturama veoma je stalo da osvoje i održe poziciju moći i vlasti i da stvore uvjete za svoje nesmetano djelovanje. S obzirom na to da te snage djeluju protiv socijalističkog samoupravljanja one su angažirane na rušenju temelja ONO i DSZ. Međutim, one su usmjerene i neposredno protiv ONO i DSZ. ONO i DSZ su proizvod podružljavanja obrambene i zaštitne funkcije, a ove snage koče i sputavaju proces demokratizacije. One ne daju da pitanja i poslovi ONO i DSZ dođu u ruke radnika, radnih ljudi i građana, već ih zadržavaju, koliko god su u mogućnosti, u svojim rukama i ormarima. Takvom ponašanju u znatnoj mjeri pridonose propusti i neadekvatna rješenja u političkom sistemu.

Ustavna rješenja iz 1974. nisu osigurala potpunu konzistentnost političkog sistema SFRJ jer su omogućila različita rješenja za iste funkcije, razli-

čite funkcije za iste organe, nepokrivenost određenih funkcija odgovarajućim izvršiocima, nedorečenosti u vertikalnoj nadležnosti u vršenju pojedinih društvenih funkcija itsl. Ovi propusti omogućili su samovolju birokratsko-tehnostrukturnih snaga, improvizacije i surogatna rješenja u oblasti ONO i DSZ.

Ustavi iz 1974. godine nisu riješili jedno od osnovnih pitanja ONO i DSZ — pitanje koordinacije i operativno-političkog rukovođenja. U pitanju je koordinacija aktivnosti ONO i DSZ međusobno, horizontalna koordinacija svih nosilaca ONO i DSZ u okviru svake organizacije i zajednice i vertikalna koordinacija djelovanja u oblasti ONO i DSZ. U pitanju je također operativno-političko rukovođenje obranom i zaštitom, stavljanje sistema ONO i DSZ i njegovih dijelova »u pogon« kada je to potrebno. Riječ je o redovnim funkcijama političkog sistema čije je ostvarivanje trebalo osigurati u njegovoj osnovnoj postavi. Budući da to nije urađeno, išlo se nakon IX kongresa SKJ 1978. na izvanustavno i izvanzakonsko rješenje — formiranje komiteta za ONO i DSZ. Komiteti su kasnije, 1982, ozakonjeni zakonima o općenarodnoj obrani, ali ustavnog uporišta za to nema. Poslove koji su dati u nadležnost komitetima za ONO i DSZ svakako treba obavljati, ali je pitanje tko i kako.

Već i površna analiza pokazuje da su na komitete prenesena određena ovlaštenja predsjedništva republika i pokrajina i samoupravnih organa samoupravnih organizacija i zajednica, i to ovlaštenja koja ovi organi imaju na osnovi ustava i koja su neprenosiva, jer ustavi takvu mogućnost nisu predvidjeli. U političkom djelovanju na osnivanju komiteta ONO i DSZ osnovna orijentacija je bila da se u njih imenuju čelne osobe predviđenih struktura. Takva orijentacija dala je štetne posljedice: »prvi« ljudi u svojoj sredini okupljeni u komitetima djelovali su u mnogo slučajeva kao vrhuška koja u svojim rukama drži svu vlast i dirigira samoupravnim organima, društveno-političkim organizacijama i poslovnim strukturama, što je izuzetno pogodno tlo za tehno-birokratsku spregu i ponašanje. U nadležnosti komiteta ONO i DSZ je da djeluje na sprečavanju i uklanjanju izvanrednih prilika, odnosno posebno nepovoljnih, opasnih i kriznih situacija u vlastitoj sredini. Praksa je pokazala da komiteti ONO i DSZ nisu mogli spriječiti štrajkove niti razriješiti probleme kada su se obustave rada pojavile. A kako bi i mogli, kada su članovi komiteta kao čelni ljudi radničkog savjeta, organizacija SK, sindikata, poslovnog odbora i sl. odgovorni za nastalo stanje. Suština je jasna — nijedan organ i nijedan pojedinac ne može zamijeniti radnički savjet, organizaciju SK, sindikat, samoupravno organiziran kolektiv. Naravno, intencija inicijatora osnivanja komiteta ONO i DSZ i nije bila da oni zamijene druge organe, nego da obave poslove koje nitko drugi ne obavlja, a koji se moraju obaviti. Očito je došlo do raskoraka između ideje i intencije, regulative i prakse.

Propisima koji se odnose na izgradnju društveno-političkog sistema npr. u SRH nije predviđeno postojanje predsjedništva općine u miru, ali se predviđa u ratu. Ovakvo rješenje uvjetovalo je da u općini nema tko da obavi neke odgovorne poslove u oblasti rukovođenja ONO i DSZ, koordinacije, donošenja planova obrane i sl. Zbog toga je jedan dio ovih poslova dat u nadležnost savjeta za narodnu obranu, što on po svojoj ustavnoj odnosno

planova obrane općine odlučuje o bitnim statusnim, organizacijskim, poslovnim i drugim pitanjima samoupravnih organizacija i zajednica. O tako krupnim pitanjima ne može u ime delegatske skupštine odlučivati nijedan savjet, pa ni savjet narodne obrane. Krupne, osnovne odluke morala bi donositi sama skupština, a operativne sadržaje plana obrane organ koji odlučuje o sličnim pitanjima iz drugih oblasti, kao što je upravo predsjedništvo kakvo se predviđa za slučaj rata i kakvo bi trebalo postojati i djelovati kontinuirano, dakle i u miru.

Sve su ovo pitanja o kojima treba voditi računa kad se pristupa raspravi o promjeni Ustava SFRJ i ustava republika i pokrajina. Kada se traže i predlažu određena rješenja neophodno je sagledati što ona znače sa stajališta sigurnosti i efikasnog funkcioniranja sistema ONO i DSZ. Rješenja koja kompliciraju funkcioniranje političkog sistema sigurno će otežavati i djelovanje sistema ONO i DSZ pa bi ih trebalo eliminirati. Isto je i s rješenjima koja bi se mogla javiti kao prepreka procesu demokratizacije i podružljavanja obrane i zaštite, koja bi onemogućivala ostvarivanje jedinstva sistema ONO i DSZ itd.

3. ONO i DSZ u Ustavu SFRJ

Sa stajališta interesa sigurnosti i ONO i DSZ ustavnim promjenama bi trebalo:

(a) osigurati da ukupne promjene ustava pridonesu jačanju faktora sigurnosti i obrambene i zaštitne sposobnosti zemlje (daljnjem razvoju socijalističkih samoupravnih odnosa, jačanju bratstva, jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, jačanju jedinstva SFRJ, materijalnom i društvenom razvoju zemlje, nesvrstanoj politici itd.);

(b) dograditi društveno-ekonomski i društveno-politički sistem tako da oni efikasnije djeluju i omoguće cjelovitu izgradnju jedinstvenog i efikasnog, na samoorganizaciji radnika, radnih ljudi i građana zasnovanog sistema obrane i zaštite (sistema ONO i DSZ);

(c) potpunije i primjerenije formulirati osnovna pitanja ONO i DSZ u Ustavu SFRJ i u ustavima republika i pokrajina.

Prva dva pitanja su u prethodnom dijelu već na određeni način elaborirana, pa se ovdje pažnja usmjerava samo na treće.

1. U Ustavu SFRJ trebalo bi izraziti, formulirati i (ustavno) fundirati jedinstvo općenarodne obrane i društvene samozaštite odnosno sistema ONO i DSZ SFRJ.

U vrijeme donošenja Ustava iz 1974. godine o društvenoj samozaštiti se još nije vodilo dovoljno računa, pa je ona bitno zaostajala za razvojem ONO, a o jedinstvu ONO i DSZ se gotovo i nije govorilo. Zato u Ustavu o jedinstvu ONO i DSZ nema ni riječi niti su u tom kontekstu date. Intenzivnijim razvojem DSZ sve je više izbijala na vidjelo činjenica da se radi o nerazdvojnim društvenim funkcijama i o nužnosti jedinstva obrambeno-zaštitnog sistema zemlje. Na to je osobito ukazao XI kongres SKJ kao i svi

naredni kongresi SKJ. Danas praktički više nitko ne dovodi u pitanje potrebu jedinstva sistema ONO i DSZ niti se ono može dovesti u pitanje. To zbog toga što ONO i DSZ imaju iste idejne i znanstvene osnove, ista izvorišta, iste činioce razvoja, iste subjekte, iste ciljeve i mnoge jedinstvene i zajedničke organizacijsko-strukturne komponente.

2. Definiranje, pojmovno određivanje ONO i DSZ u Ustavu trebalo bi dati bolje i potpunije, polazeći od njihove klasno-socijalne biti, tj. naznačujući da se radi o obrambenoj i zaštitnoj funkciji, čije se ostvarivanje zasniva na obrambeno-zaštitnoj samoorganizaciji radnika, radnih ljudi i građana, radničke klase, naroda i narodnosti SFRJ, od osnovnih društvenih čelija do federacije odnosno zajednice u cjelini i na toj osnovi izgrađenom jedinstvenom sistemu ONO i DSZ.

Postojeći način ustavnog definiranja ONO i DSZ ne odgovara dostignutom stupnju saznanja i ostvarene prakse. ONO i DSZ se ne definiraju u istom kontekstu: ONO se definira kao sistem, a DSZ kao funkcija, a o sistemu ONO i DSZ nema ni govora. U Ustavu sada nema praktički ništa što bi predstavljalo osnovu za izgradnju i definiranje (jedinstvenog) sistema ONO i DSZ SFRJ, o kojemu se inače mnogo govori. Način definiranja i ukupnog tretiranja društvene samozaštite ne daje osnovu ni za izgradnju sistema društvene samozaštite, a on se u praksi izgrađuje. Potpunije i adekvatnije ustavno definiranje ONO i DSZ pomoglo bi da se izbjegnju mnogi problemi u praksi.

3. Društvenoj samozaštiti trebalo bi u Ustavu dati tretman koji po svojoj ulozi zaslužuje. Konkretno, član 173 Ustava SFRJ trebalo bi dopuniti tako da se kaže: »*Neotuđivo je i nepovredivo pravo građanina da sudjeluje u društvenoj samozaštiti*«, jer bi tako bila potpunije izražena bit DSZ i položaj građanina-samoupravljača kao subjekta zaštite.

4. U Ustavu bi trebalo definirati osnove sistema ONO i DSZ. U sadašnjem Ustavu u glavi VI, Narodna obrana, uz nekoliko općih odredbi neposrednije se definiraju samo oružane snage. O sistemu ONO nema ništa, što je u raskoraku sa stavom u dijelu VI Osnovnih načela. Zato bi u normativnom dijelu Ustava trebalo u posebnoj glavi pod nazivom »Općenarodna obrana i društvena samozaštita« dati osnove sistema sigurnosti — sistema ONO i DSZ SFRJ i osnove ostvarivanja obrambene i zaštitne funkcije.

5. Teritorijalnu obranu kao komponentu oružanih snaga SFRJ treba u Ustavu bolje definirati. Sadašnja ustavna definicija teritorijalne obrane nema logičkog smisla. U članu 240 se kaže da »Oružane snage SFRJ čine jedinstvenu cjelinu i sastoje se od JNA, kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti te svih radnih ljudi i građana, i od teritorijalne obrane, kao najšireg oblika organiziranog oružanog općenarodnog otpora«. Ako je teritorijalna obrana dio oružanih snaga SFRJ, a ona to jest, onda ona ne može biti oblik otpora. To ni suštinski ni jezično ne ide. Ovo bi trebalo razriješiti tako da se kaže da je teritorijalna obrana najširi oblik organiziranja radnih ljudi i građana u samoupravnim organizacijama i zajednicama i društveno-političkim zajednicama za oružani općenarodni otpor. U Ustavu SRH, u članu 327 teritorijalna obrana je definirana kao »najširi oblik organiziranja naroda za oružani otpor«, što je dosta uopćeno ali mnogo adekvatnije od onoga što stoji u Ustavu SFRJ.

6. U Ustavu SFRJ treba jasno definirati nadležnosti Federacije u oblasti društvene samozaštite, jer to sada nije definirano. S tim u vezi trebalo bi utvrditi da Federacija ima pravo i dužnost da utvrđuje osnove sistema društvene samozaštite. To bi se moglo utvrditi i jedinstveno za ONO i DSZ tako da se kaže da Federacija utvrđuje osnove organizacije i ostvarivanja ONO i DSZ ili sl. Takva uloga Federacije ne bi ni u čemu sputavala proces podružljavanja obrambene i zaštitne funkcije, već bi ga ubrzala, jer bi omogućila i uvjetovala da se jedinstvena i zajednička pitanja jedinstveno rješavaju. To bi bitno povećalo racionalnost i efikasnost sistema ONO i DSZ.

U vezi s ovim pitanjem trebalo bi u Ustavu SFRJ definirati i prava, dužnosti i nadležnosti pojedinih organa Federacije u oblasti DSZ. Ovo se prije svega odnosi na Predsjedništvo SFRJ i Skupštinu SFRJ.

7. U Ustavu SFRJ potrebno je odrediti ulogu Predsjedništva SFRJ u rukovođenju sistemom ONO (i DSZ) i vođenju općenarodnog obrambenog rata.

Sada je u Ustavu Predsjedništvo SFRJ određeno kao »najviši organ rukovođenja i komandiranja oružanim snagama SFRJ«, a u vezi s rukovođenjem sistemom ONO (i DSZ) i općenarodnim obrambenim ratom se ne kaže ništa.

Potpunijim definiranjem navedenih pitanja bio bi olakšan rad na daljnjoj izgradnji i razvoju ONO i DSZ na jedinstvenim osnovama i uz veću samostalnost i samoinicijativu osnovnih društvenih subjekata. To bi, dalje, omogućilo da se smanji regulativa u oblasti ONO i DSZ i da se oslobodi kreativna uloga organizacija udruženog rada, mjesnih zajednica i općina, a da se istovremeno ni najmanje ne ugrozi jedinstvo i efikasnost sistema ONO i DSZ.

Zaključak

Stanje u društveno-ekonomskim odnosima i političkom sistemu prvorazredni je činilac sigurnosti, pa s tog stajališta zaslužuje posebnu društvenu pažnju. Ono se neposredno odražava na razvoj i ostvarivanje općenarodne obrane i društvene samozaštite. Nemoguće je da se u uvjetima produbljene društveno-ekonomske krize i problema u političkom sistemu nagomilani problemi ne odraze na sistem ONO i DSZ i na stanje u oblasti obrane i zaštite u cjelini. Previđati to, znači praviti veliku političku i znanstvenu grešku. To je razlog više da se traže energičniji izlazi iz postojećeg stanja. Ali, to je razlog da se u traženju rješenja otklanjaju neadekvatna i uvode bolja i suvremenija rješenja i u oblasti ONO i DSZ te da se s dovoljno pažnje i razumijevanja uspostavlja i odražava puni sklad između političkog sistema i sistema ONO i DSZ. Zato rad na promjenama u političkom sistemu i na ustavnim promjenama ne bi smio proći bez odgovarajućih unapređenja u oblasti općenarodne obrane i društvene samozaštite.

Božidar Javorović

*THE POLITICAL SYSTEM, CHANGES IN THE CONSTITUTION,
TOTAL NATIONAL DEFENCE, AND SOCIAL SELF-
-PROTECTION**Summary*

A doctrinal deduction of the concept of total national defence from Marx's concept of an armed people might, in modern circumstances, limit the development of the function of defence and protection. The concept of total national defence and social self-protection ought to overcome its reduction to the idea of an armed people. Increasing etatism and the crisis of the socio-political system exercise an unfavourable effect upon the implementation of the project and the system of total national defence and social self-protection. This manifests itself in unacceptable ideas concerning the federalization of the Yugoslav army, national armies, civil military service, the nonconstitutional activity of the committees for the total national defence and social self-protection, etc. The constitutional reform is an opportunity for the introduction of improvements and further perfecting in this area by increasing the skill, efficacy and creativity of the subjects involved.